

מבצע "מגרסה"

אל"מ אברהם איילון

מחסה ומשטחיהן הם פושטים לשטח ישראל". עתה חייב היה ראש הממשלה להחליט החלטה קשה; היינו לאשר ביצוע פעולת גמול ואזהרה כנגד סוריה או כנגד ירדן. בהמלצתו של הרמטכ"ל יצחק רבין, אישר ראש-הממשלה ושר-הביטחון על דעת ממשלת ישראל, ביצוע פעולת גמול ואזהרה כנגד ירדן דווקא. הרמטכ"ל אף שיכנע את ראש הממשלה שעל פעולת הגמול להיות גדולה יחסית, ולהתבצע ביום ולא בלילה, כדי שלא ייווצר רושם מוטעה שנוצר מעין "מחירון תגובה" ישראלי קבוע – פשיטה לילית על מטרות אזרחיות.

הפניית הזרקורים מסוריה אל ירדן, בתחום הזמנים הקצר שנותר בין האירוע (במקרה זה המיקוש) לבין פעולת הגמול והאזהרה, לא היתה קלה כלל ועיקר, ואכן דובר צה"ל התמודד במשימה, "הבלתי אפשרית" ככל יכולתו, אך ללא הצלחה יתירה. בין היתר הכין הדובר חומר רקע להסברה שקבע, כי כמחצית מפעולות החבלה שבוצעו מגזרת ירדן מקורן בגזרת הר חברון, וכי מעשה המיקוש היה מעשה החבלה ה-13 שבוצע על-ידי מחבלים שבאו משטח ירדני, מבלי שישראל הגיבה עליהם.

בליל שבת, ליל ה-11-12 בנובמבר 1966, סמוך לחצות, עלתה נושאת נשק (קומנדקר) של גדוד הצנחנים א' על מוקש באיזור הר בדר, שבדרום הר-חברון. המכונית אספה חיילים ששכבו במארבים והיתה על כן עמוסה, כל נוסעיה נפגעו ושלושה מהם נהרגו. עיתויו של המקרה היה רב משמעות. הוא חל כשבוע לאחר שנסתיים במועצת הביטחון הדיון בתלונת ישראל נגד סוריה¹, ובדיוק שבעה ימים לאחר חתימת הסכם ההגנה המצרי-סורי. הוי אומר: המיקוש היה בחינת סטירת לחי לישראל, דווקא משום שסוריה, שאירגנה והפעילה את חוליות המחבלים, הן מגבולה שלה והן מגבולות ירדן ולבנון, קיבלה גיבוי סובייטי ומצרי. יום לפני מעשה המיקוש אמר ראש-הממשלה ושר-הביטחון דאז, לוי אשכול ז"ל, בנאום שנשא בכנס הצנחנים, את הדברים הבאים: "החוטים של מבצעי הרצח והחבלה מובילים לסוריה, אך אין להתעלם גם מאחריותן של המדינות הערביות האחרות. בהן מקבלים המרצחים

¹ ישראל הגישה תלונה למועצת הביטחון בעקבות מעשה מיקוש שגרם למותם של ארבעה ישראלים. סוריה ניצרה חוצנה בטענה שאינה אחראית למעשה המחבלים. בולגריה, מצרים וברח"מ תמכו בה, ואילו החברות המערביות כמועצת הביטחון לחצו עליה שתכיר באחריותה למנוע חדירות מחבלים מגבולה. הגם שהיה רוב בעד קבלת הצעת החלטה פרודישראלית, היא הופלה על-ידי ואטו סובייטי.

דהריה ומשטרת לאציפר. כן נראתה פעילות אירית מעל אותו איזור... לאור הידיעות... תוגברו הכוחות בשטח בכוחות הבאים: פלוגת חי"ר מעתודת החטיבה נעה למחנה אל-פואר, פלוגת חי"ר מעתודת החזית נעה למחנה תל-זיף, פלגה מסוללת מרגמות 4.2 נעה למחנה אל-פואר, שתי כיתות חי"ר מגדוד 48 נעו למשטרת לאציפר (סה"כ במשטרה זו – מחלקת חי"ר). שעת התזוזה המדויקת נקבעה רק בקבוצת הפקודות הסופית, הפיקודית, שקוימה ב-12 בנובמבר בשעה 2000. בקבוצה זו הגדיר אלוף הפיקוד, את כוונת הפעולה כך: „לאלין את הירדנים לסגור את הר חברון לפעילות אל פתח“ על-ידי כוח הצנחנים, ולטהר את מאהלי הבדואים שבקרבת הגבול, מזרחה לחרבת קריתין על-ידי צוות קרב מחטיבת שריון“. בהקשר זה אמר קצין המודיעין שהבדואים עלולים לשנות את מקומם. כן מסר שבסמוע מצויים כ-4500 תושבים מהם רבים מזוינים, ושצבא ירדן מגלה עצבנות ועירנות לאחר שגילה את הסיורים המכניים של כוחותינו, ושעל כן יתכן שיקדם את העתודה שבחרבת מג'נונה. לעומת זאת העריך קצין המודיעין, שכדי לא להיכנס לקרב עם כוחותינו יתקוף צבא ירדן נגד רק עם גמר הפעולה, כפי שעשה בפשיטה אל חרבת רפאת ב-29-30 באפריל 1966. בהתחשב בדבריו האחרונים של קצין המודיעין נקבע שהפעולה תתבצע בארבעה שלבים: שלב ריכוז הכוחות שיסתיים בשעה 2400; שלב תנועה להיערכות שיסתיים בשעה 0500; שלב ביצוע שיתחיל בשעה 0600 ויסתיים בשעה 0930, עם פיצוץ הבתים; שלב החזרה לשטחנו – שיתחיל לפי פקודה. כדי להבטיח את סודיות הפעולה הודגש, בין היתר, שיש לקיים דממת אלחוט עד שעה 0500. שעה לאחר מכן היתה צריכה להתפתח הפעולה כפיצוץ משטרת רוג'ם אל-מדפע על-ידי מחלקת טנקים. אלוף הפיקוד שחשש שמא יפגעו הצנחנים מאש זו, עמד על נקודה זו בתדריך שנתן לקראת תום קבוצת הפקודות. הוא גם הזהיר מפני המוקשים וקבע לכן כי הטנקים יהיו הראשונים לחצות את הגבול כשבעקבותיהם אנשי ההנדסה. כן הורה האלוף להקצות לחסימות טנקים כדי להבטיח להן כושר עמידה, והדגיש שיש להתארגן מראש לצרכי חילוץ רכב, „שיקצע“ או יפגע. בסיום דבריו הזהיר אלוף הפיקוד מפני פגיעה באזרחים, מפני „זחילה“ בביצוע ומפני „השארת הקשר לקשרים“. ראש אג"מ האלוף עזר ויצמן השלים את דברי האלוף גביש בעניין „הזחילה“, באמרו כי „המהירות דרושה כדי לא להסתכן בקרב עם צבא ירדן“. הוא הוסיף ואמר שהפעולה היא פעולת פשיטה ביום, ראשונה מסוגה, שתשיג הפתעה מלאה. ראש אג"מ העריך גם כי בשל היותה של הפעולה משוריינת בעיקרה יהיה האפקט הפסיכולוגי רב והיא תתנהל בקלות יחסית, ובלבד שהכוחות המבצעים ישמרו על פשטות ודיוק בביצוע. עם גמר קבוצת הפקודות ובטרם היתה למפקד חטיבת הצנחנים השהות לאשר את תוכניות מפקדי המשנה שלו, ביקש מאלוף הפיקוד שיאשר לו את התכנית המוכנה עימו מיד. האלוף גביש, שהבין כי בלחץ לוח הזמנים מבקש אל"מ איתן לחרוג מהנהלים המקובלים, אישר את תכניתו בו במקום. המדובר היה בתכנית שגובשה על-ידי אל"מ רפאל איתן בקבוצת הפקודות החטיבתית הראשונה שקוימה ב-12 בנובמבר בשעה 1630, בטרם הועקו מחופשתם אנשי פלוגת ההנדסה והסיור, ובטרם הוחלף גדוד א' שבתעסוקה באנשי גדוד הנח"ל. לכן דובר בה על פחות כוחות מאשר אלה שותפו בפועל במבצע. להלן עיקרי התכנית:

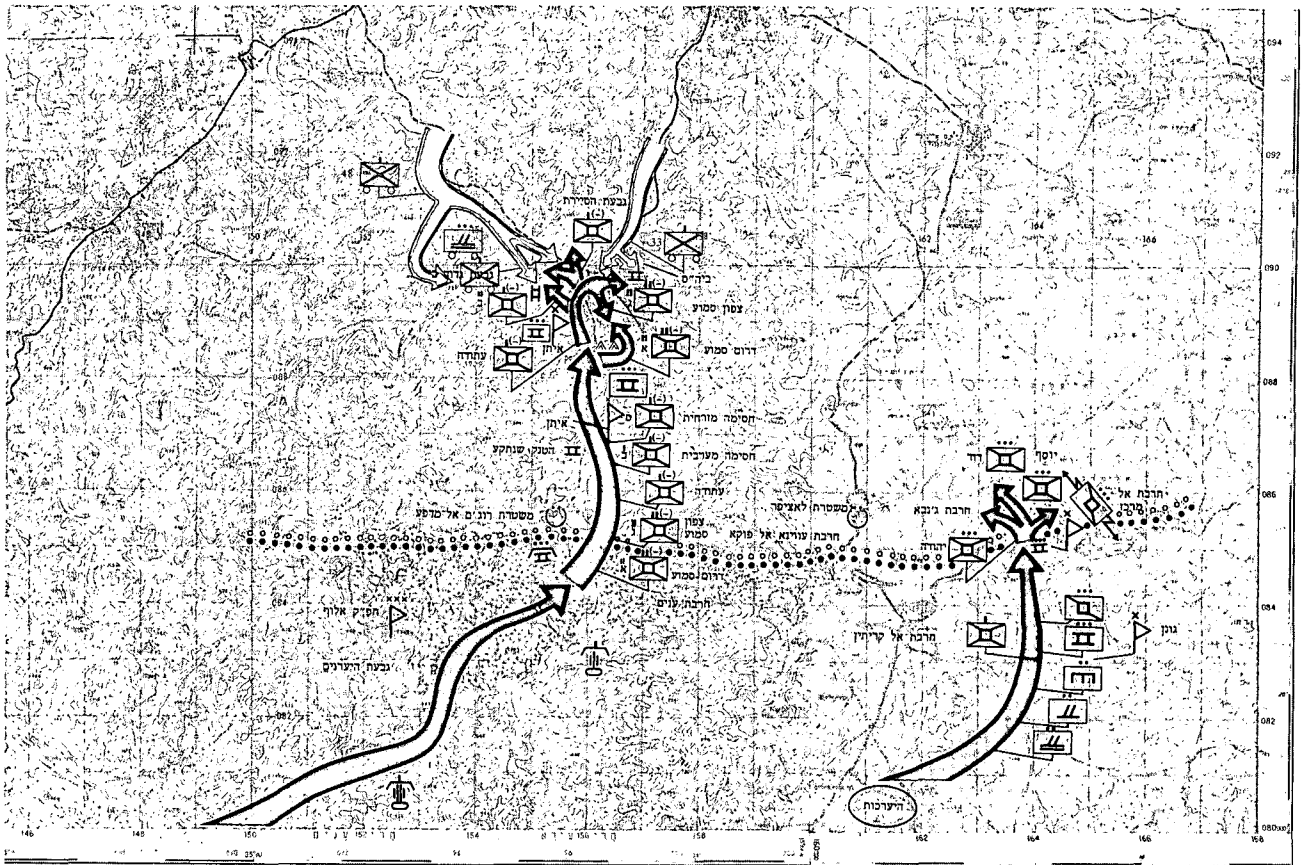
עם קבלת הידיעה על המיקוש ותוצאותיו הועקו קציני המטה של פיקוד הדרום לקבוצת תכנון. בקבוצה זו, שהחלה ב-12 בנובמבר בשעה 0300 הטיל אלוף הפיקוד ישעיהו גביש על קציניו לבחון מספר אפשרויות לפעולות גמול ואזהרה. גובשו שתי אפשרויות לגבי יעדי הפעולה: סמוע או אידנה, ושתי אפשרויות לגבי עיתוי הפעולה: ביום או בלילה. אפשרויות אלה הובאו על-ידי אלוף הפיקוד, בבוקר שלמחרת בשעה 1030, להחלטת הרמטכ"ל. זה בחר בכפר סמוע בנימוק שהוא קרוב מאידנה לגבול ולמקום הנחת המוקש. באשר לעיתוי הפעולה עמדו בפניו צה"ל שלוש אפשרויות: לבצע את הפעולה בליל 12-13 בנובמבר 1966, היינו בלחץ ניכר של לוח זמנים, לבצע אותה בבוקר ה-13 בנובמבר בלחץ סביר של לוח זמנים, ולבצע את הפעולה בליל 13-14 בנובמבר ללא לחץ של לוח זמנים. מבין שלוש האפשרויות נבחרה האפשרות השנייה. הרכב הכוח שיטול חלק במשימה, נקבע כדלקמן: כוח צנחנים מחטיבת צנחנים סדירה על זחל"מים, כולל פלוגת חה"נ, יחידת סיור מעולה, פלוגת חה"נ סדירה, פלוגת טנקים ופלוגת חרמ"ש מחטיבת שריון סדירה, סוללת תותחים מתנייעים 155 מ"מ וסוללת תותחים מתנייעים 105 מ"מ.

בשעה 1130 הודיע אלוף הפיקוד הדרום למפקדתו, באמצעות הטלפון את עיקרי הדברים שסוכמו בקבוצת הפקודות. מייד לאחר מכן יצא דרומה כדי להשתתף בקבוצת תכנון פיקודית שזומנה לשעה 1330. קבוצת תכנון זו היתה קצרה והפכה לקבוצת פקודות שהחלה עם התייצבותם, בשעה 1400, במפקדת פיקוד הדרום של מפקד חטיבת הצנחנים אל"מ רפאל איתן ושל מפקד חטיבת השריון אל"מ שמואל גונן. בקבוצת הפקודות הפיקודית נקבע כי: כוח צנחנים בגודל של כגדוד, מוגבר בפלוגת טנקים, בפיקוד אל"מ רפאל איתן יפשוט על סמוע, כאשר כמחלקת טנקים תקדים ותעסיק את משטרת רוג'ם אל-מדפע; יחידת הסיור או פלוגת חרמ"ש, תפעל נגד מאהלי הבדואים שבאיזור הגבול מזרחה לחרבת קריתין. כן נקבע שהכוחות, כולל הארטילריה שחסייע להם, יתרכזו בשני ריכוזים במבואותיה של באר שבע ובמוצאותיה לא יאוחר מחצות ליל 12-13 בנובמבר. מטרת התנועה בלילה היתה להבטיח שהירדנים לא יגלו את המתרחש ולא ישנו את היערכותם בגזרת הר חברון שהיתה כדלקמן: פלוגה בדריה, פלוגה ופלוגת מרגמות כבדות במג'נונה, פלוגה באידנה, כיתה עד מחלקה ככל אחת מהמשטרות שלאורך הגבול, וגדוד עתודה בגוש עציין. בדיעבד התברר שהירדנים היו דרוכים לאפשרות של פעולת גמול. מעיד על כך מסמך שלל, שנמצא בעקבות מלחמת ששת הימים, שכותרתו: „דו"ח מפקד החזית המערבית² מיום 19 בנובמבר 1966“. בדו"ח זה נאמרו הדברים הבאים: „הגיעו ידיעות מאחד ממקורותינו, כי האויב עומד לתקוף את אחד המוצבים הירדניים בכפרים הקדמיים כתגובה על הרס שביצעו חוליות מסתננים בתוך השטח הכבוש. ביום ה-11 בנובמבר 1966³, שידר „קול ישראל“ כי מסתננים ירדנים הטמינו מוקש בדרך הפטרולים הישראלית... וכי צה"ל יבצע פעולות גמול על מקרה זה⁴. ב-12 בנובמבר 1966 נראו תנועות אויב באיזור הכביש בקטע שבין

² ליוא מחמד אחמד סאלים.

³ יש כאן טעות ביום.

⁴ בעניין זה יש הגומה, כמוכן.

הפעולות נגד סמוע ומשטרת רוג'ים אל-מדפע ונגד החרבות ג'נבא ומרכז

סמוך לחצות הציג אל"מ איתן את תכניתו המעודכנת לאישור הרמטכ"ל וקיבל את ברכתו. בעקבות אל"מ איתן הציג אל"מ שמואל גונן מפקד חטיבת השריון, את תכניתו כדלקמן:

א. מחלקת טנקים תאבטח את מעבר הגבול באיזור הכפרים ג'נבא ומרכז. לאחר מכן תתקדם לעבר משטרת אום דרג' ותערך לפיצוחה לפי פקודה.

ב. צוות סיור על-גבי ג'יפים יאבטח את איזור הפעולה ויחסום את הצירים המובילים מצפון-מערב.

ג. פלוגת חרמ"ש תאתר את מאהלי הבדואים ותשמיד אותם ואת המבנים בכפרים.

ד. כיתות מרגמה (81 ו-120 מ"מ) תהיינה בכוננות לסייע לכוחות.

כמחצית השעה לאחר שהסתיים שלב אישור התכניות על-ידי הרמטכ"ל, היינו ב-13 בנובמבר, שעה 0100, החלו הכוחות נעים לשטחי ההיערכות. התנועה היתה קשה כי נעשתה ללא שימוש באורות כלי-הרכב. שתי מכוניות קשר של חפ"ק הפיקוד גלשו לתעלות שבצד הכביש ונתקעו. כן התקלקלו שני טנקים, מוביל טנק אחד, ומספר זחל"מים, ביניהם זחל"מ פיקוד. לאור המצב שנוצר החליט חפ"ק הפיקוד, על דעת הרמטכ"ל לדחות את תחילת הפעולה במחצית השעה. הוראה בעניין זה ניתנה בשעה 0530, כאשר במקביל קיבל מח"ט השריון פקודה מוצפנת לעצור במקומו ולא לבצע דבר כמתוכנן. פקודה זו באה בעקבות ידיעות שהגיעו על פלוגה ירדנית אחת (או יותר) הנמצאת בחרבת מרכז ועל תנועתו דרומה של גדוד העתודה הירדני בגוש עציון. כיוון שכך החליטו אלוף הפיקוד והרמטכ"ל לקדם פלוגת

כוחות חטיבת הצנחנים ישלתו על הכפר סמוע, יפנו את תושביו לגיא החוצה אותו ויפוצצו בו את הבתים, המכובדים" הראויים לפיצוץ בשיטה הבאה:

א. פלוגה מוגברת מגדוד ג' בפיקוד המג"ד תכבוש את צפון הכפר ותטהר אותו.

ב. פלוגה מוגברת מגדוד א' בפיקוד המג"ד תכבוש את דרום הכפר ותטהר אותו.

ג. פלוגה מגדוד א' בפיקוד הסמג"ד, תשמש כוח עתודה ותהיה מוכנה לכיבוש משטרת רוג'ים אל-מדפע.

ד. פלוגה מוקטנת מגדוד ב' ועוד מחלקת טנקים, בפיקוד המג"ד, תחסום את הכביש המוביל ממג'נונה ומדאריה.

ה. פלוגה מוקטנת מגדוד ב' ועוד מחלקת טנקים, בפיקוד הסמג"ד, תחסום את הכביש המוביל מיטה.

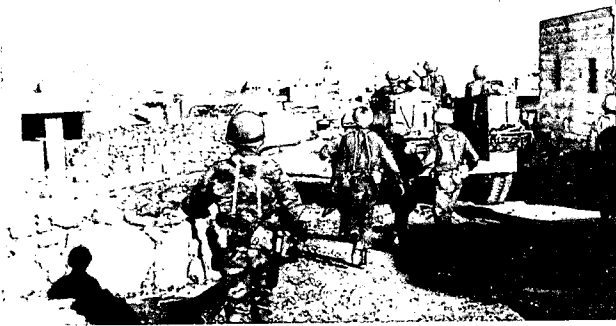
בקבוצת הפקודות החטיבתית השניה שהתקיימה בשעה 2300 תיקן מח"ט הצנחנים את תכניתו, והטיל משימות על יחידות שחזרו מחופשה, או שוחררו משימות תעסוקה. הוא קבע שאת החסימה בכביש יטה תבצע יחידת סיור שאף תנוע בראש הכוחות לעבר סמוע, ואילו הפלוגה המוקטנת בגדוד ב' שנועדה למשימה זו, תהווה ביחד עם מחלקת קצינים בהשתלמות ומחלקת הטנקים כוח עתודה צמוד לחפ"ק. כן קבע אל"מ איתן כי שני כוחות משימה שכל אחד מהם בנוי משתי פלוגות מוקטנות ומחלקת חבלה יטהרו בתים בכפר סמוע ויפוצצו אותם, כדלקמן:

- א. כוח בפיקוד מג"ד ג' בחלקו הצפוני של הכפר.
- ב. כוח בפיקוד מג"ד א' בחלקו הדרומי של הכפר.

טנקי פאטון מבאר-שבע למסעף כביש ערד, לזרו את הפעולה של מחלקת הטנקים, שבפיקודו של המג"ד, כנגד משטרת רוג'ם אל-מדפע, להכניס לפעולה את הכוח שבפיקודו של מח"ט הצנחנים מייד לאחר מכן ולהפעיל את הכוח שבפיקודו של מח"ט השריון בהתאם לנסיבות.

הביצוע

מייד עם הגיעו, עם הטנקים שבפיקודו, לאיזור בית-היערנים יצא מג"ד השריון, סא"ל ש', בזחל"מ הפיקוד שלו לאיזור חרבת ענים כדי לצפות על משטרת רוג'ם אל-מדפע אותה צריך היה לפצח. המלאכה היתה מוכרת לו, כי הוא היה זה שפיצח את המשטרה במבצע „אלפא" ב-29-30 באפריל 1966. למוד נסיון קבע מג"ד השריון כי שלושה טנקים יירו ממרחק של כ-750 מטר, לעבר המגדל המזרחי של המשטרה, ואילו שני טנקים יירו ממרחק 650 מטר לעבר מגדלה המערבי. בשעה 0540 הציב מג"ד השריון את הטנקים במקומם ובשעה 0615 קיבל את פקודת האש מחפ"ק הפיקוד. במשך כמחצית השעה ירו הטנקים כ-30 פגזים חדרי ביצורים וכ-90 פגזים נפיצים. אלו עשו שמות במשטרה והניסו את הכיתה הירדנית שישבה בה. מפקד חטיבה 29 הירדנית שהוטעה לחשוב כי יעד התקפת צה"ל הוא חרבת-רפאת החליט לקדם את כוחות העתודה שלו לעבר סמוע ולתקוף ממנה התקפת-נגד לעבר חרבת-רפאת המצויה כ-1.5 ק"מ דרומה לסמוע. הוא הורה איפוא למג"ד 48 להניע מיידית פלוגה מגדוד 37, פלוגה מוקטנת מגדוד 48, פלגת מרגמות כבדות (שישבו במג'נונה), ופלוגה מגדוד 33 (שישבה בתל-זיה) לעבר סמוע, בשני הצירים. מבין שני הכוחות הקדים לזוז הכוח שישב באיזור מג'נונה. פלגת המרגמות הושמטה בדרך ותפסה עמדות ירי במרחק של כ-2.5 ק"מ צפונית מערבית לסמוע, ואילו שתי הפלוגות שנעו במשאיות, המשיכו להתקדם כשעם הראשונה שבהן נע סמג"ד 37. הוא הגיע למבואותיו המערביים של הכפר סמוע בשעה 0645. רבע שעה אחריו הגיעה למבואותיו הצפוניים של הכפר הפלוגה מגדוד 33 ועימה שני גיפיי תול"ר. מח"ט 29 עצמו נע עצמאית לעמדת פיקוד ממנה התכוון לתאם את פעולת שני הכוחות בשני הצירים. הוא לא עצר את תנועת כוחותיו, גם כאשר נפתחה, בשעה 0650, אש טנקים על הפלוגה מגדוד 37. זאת למרות שהיה ברור למח"ט שהוא מנהל קרב אבוד של משאיות „רכות" מול טנקים כבדים. בשעה 0630 בעוד הטנקים של סא"ל ש' מפצחים את משטרת רוג'ם אל-מדפע, חצו אנשי יחידת הסיור את הגבול כשלושת רבעי ק"מ ממזרח למשטרה. בראש הכוח נעו שני טנקים כאשר באחד מהם יושב חייקה, מפקד יחידת הסיור. כק"מ וחצי צפונית למשטרה עלה חייקה על הדרך המובילה ממשטרת רוג'ם אל-מדפע לציר רפאת ולסמוע. כחצי ק"מ מהראשונה נפתחה לעבר יחידת הסיור והטנקים אש מנשק קל. חייקה החליט להשיב עליה באש טנקים אולם מבלי לפגוע. אש זו עשתה את שלה ותוך דקות ספורות חלפו אנשי יחידת הסיור על פני חרבת רפאת. בדרכם הופתעו למצוא מאהל של מחלקה ירדנית⁵, שזוהה על-ידי אנשי המודיעין כמאהל מחלקת עבודות ציבור-ריות. אנשי המחלקה נסו על נפשם מבלי שהכוחות יתעכבו כדי לטפל בהם. אלה המשיכו בדרכם על גבעה כאשר משני צידי

הדרך שורות בתים – היא הגבעה שעליה התמקם בהמשך החפ"ק של מח"ט הצנחנים ושעל כן תכונה מכאן ואילך, גבעת החפ"ק. בהגיע חייקה ואנשיו לשיאה של אותה גבעה, בשעה 0650, הבחינו בשיירת תגבורת ירדנית, שהגיעה בכביש המוביל מכביש דהריה – מג'נונה שבמערב עד למבואות סמוע. חיילי האויב קפצו מכלי רכבם, מיהרו לתפוס עמדות ופתחו באש לעבר יחידת הסיור. חייקה הורה לטנקים שעימו ולאנשיו שבזחל"מים להשיב באש ולהמשיך לנוע לעבר „צומת סמוע". צפונית-מערבית לצומת זה היתה גבעה שתקרא להלן „גבעת הסיירת". חייקה, שנטש את הטנק בגלל „חוסר קומוניקציה" עם אנשי השריון⁶ ועבר לזחל"מ, העלה את אנשיו לגבעה בקשיים רבים, למעט אחד הטנקים שעלה לגבעה בקלות יחסית. זאת הן בשל תנאי עבירות קשים והן בשל הימצאות אויב בשטח. האויב באיזור הגבעה ולמרגלותיה חוסל, כמה מאנשיו נהרגו ושניים נלקחו בשבי, ביניהם סמג"ד 37 שנתפס כשהוא פצוע קשה. גם בקרב אנשיו של חייקה היו שלושה פצועים שנשלחו בזחל"מ לתחנת איסוף הפצועים שב„גבעת החפ"ק". כדי להמנע מנפגעים נוספים החליט חייקה להישאר עם אנשיו ב„גבעת הסיירת", הגם שלא היה זה מקום החסימה המתוכנן שלו, שנקבע להיות צפונית לסמוע על הציר המוביל מיטה. בהחליטו כך מנע חייקה, למעשה, מכוח החסימה השני שבפיקוד שמוליק לבצע את משימתו כמתוכנן.

כאשר נתקלה יחידת הסיור בתגבורת הירדנית היה הכוח שבפיקודו של המג"ד שמוליק באיזור חרבת רפאת. הגם שאחד הטנקים שלו פרס זחל, החליט מג"ד ב' לזרו את תנועת הכוח שבפיקודו כדי לראות מה אירע לה ליחידת הסיור. מחזה הקרב נתגלה לשמוליק, בהגיעו ל„גבעת החפ"ק". היה ברור לו שיחידת הסיור לוחמת ונערכת לא במקומה המתוכנן. הוא פנה איפוא, למח"ט הצנחנים וביקש ממנו להורות לחייקה לפנות את הציר. בקשתו לא נתמלאה ואזי החליט שמוליק להפנות את כוחותיו לגבעה הניצבת דרומית לכביש סמוע – מסעף מג'נונה ומערבה מכביש סמוע – משטרת רוג'ם אל-מדפע, שתקרא להלן „גבעת גדוד ב'". בעלותו עם הזחל"מ שלו לגבעה זו, ראה שמוליק חיילים ירדנים במרחקים של 200-500 מטר ממנו, כשהם נעים לעבר הגבעה עליה ניצב. הוא ואנשיו שבזחל"מים וכן טנק בודד שהיה עמו פתחו באש לעבר החיילים הנעים. הללו

⁵ חוסר הקומוניקציה התבטא בכך שהטנקיסטים לא הבינו את הוראותיו של חייקה – מחדריגיסא, ופתחו מרחק מהזחל"מים – מאידריגיסא.

⁶ מגדוד 48

בתנועה לביצוע משימתו בצפון של הכפר סמוע. יואב נע כמצווה, בראש טור הזחל"מים שבפיקודו. הכוח היה בנוי מכוחות המשנה הבאים: כוח 1 בפיקודו של יואב עצמו לטיהור החלק הצפון-מזרחי של הכפר, כוח 2 בפיקודו של הסמג"ד לטיהור החלק הצפון-מערבי של הכפר, כוח 3 בפיקודו של המ"פ שגב — לאבטחת האגף הצפוני של הכפר ולטיפול בצד הארגוני של הנסיגה (בהקשר זה כלל הכוח זחל"מ פינני רפואי וזחל"מ חימוש), כוח 4 בפיקודו של עוזי יאירי ז"ל, מיחידת הסיוע, לפיצוץ בתים בכפר בגזרת הפעולה של כוח יואב בכללותו. כאשר הגיע הזחל"מ של מג"ד ג', יואב, בראש טור הזחל"מים לקרבת, צומת סמוע, נפתחה עליו אש מכיוון הכפר. יואב ואנשיו נתקשו לאתר את מקורות האש ולהשיב עליה, שכן השמש שעלתה במזרח סינוורה את עיניהם. אף על פי כן המשיך יואב בתנועה, הגיע לצומת ופנה מזרחה בדרך המובילה לרחבה ממנה מתמשך הכביש ליטה, שתקרא על כן „צומת יטה“. בתנועתו לעבר צומת זה הבחין יואב בג"פ תול"ר ובשני לנדורברים ירדניים. החיילים הירדנים שבאו בהם לכפר בסביבות השעה 0700, ירו על הזחל"מ של יואב בו ישבו דוביק מפקד יחידת הסיוע, נאדל ממפקדת קצין הצנחנים הראשי, והפקח האירי. אלה השיבו באש לעבר החיילים הירדנים, אך לא שיתקו אותם. כיוון שכך עצר יואב את התנועה לעבר, צומת יטה" במרחק של כ-100 מטרים ממנו, וביקש מהחפ"ק שישלח לו טנק כסיוע. דוביק הציע ליואב לא להמתין לטנק, אלא להוריד את אנשי כוח 1 ואת אנשי כוח 4 מהזחל"מים כדי לחסל את החיילים הירדנים שבאיזור, צומת יטה", בתנועת מלקחיים. יואב קיבל את הרעיון אך בטרם ממשו הלכה למעשה פגע כדור בקסדתו ופצעו פצעי מוות.

ראשית מעשה הורה נאדל להחיש את יואב לתחנת איסוף הפצועים שב„גבעת החפ"ק“, בזחל"מ שבו נפצע, הוא זחל"מ הפיקוד. אך דוביק שהתפנה בינתיים מארגון ההתקפה שהציע ראה זאת כטעות לשלוח דווקא את זחל"מ הפיקוד, על כל מכשירי הקשר שבו, לתחנת איסוף הפצועים והורה להחיש את הרופא, שנסע בזחל"מ במסגרת כוח 3, אל הזחל"מ של יואב. כשהגיע הרופא למקום הסתבר לו שפרט ליואב המג"ד, יש נפגעים נוספים: המ"פ גיל שנפצע חוץ כדי קפיצה מהזחל"מ, המ"פ מתן שנפצע בקרב בו ביקשו הוא ואנשיו לחסל את הכוח הירדני ב„צומת יטה“, והסמל טננבוים מאנשי כוח 3 שנפגע אגב טיהור השטח שבקרבת, צומת יטה". כל אלה פונו בשני זחל"מים לתחנת האיסוף ב„גבעת החפ"ק“. דעתו של הרופא החטיבתי היתה שמצבם של כמה פצועים חמור למדי ומחייב פינני מהיר ככל האפשר. הוא ביקש ממח"ט הצנחנים להנחית הליקופטר באיזור „גבעת החפ"ק“. המח"ט פנה בעניין זה לחפ"ק האלוף ובמקביל הורה לרופא לפנות את הפצועים אל מדרונה של הגבעה, מקום שבו ניתן יהיה להנחית הליקופטר מבלי שיהיה חשוף לאש צלפים מהכפר סמוע. הדבר בוצע, אולם ההליקופטר לא הופיע, שכן חפ"ק האלוף לא אישר הכנסת הליקופטר לשטח קרוב כל כך לאויב והורה לקדם את הפצועים, בזחל"מים, לקרבת הגבול ממש. הוראה זו לא הועברה, משום מה, לרופא החטיבתי, וההליקופטר שחיפש את שיירת הפצועים, דיווח כי לא מצא אותה. בקשה נוספת של מח"ט הצנחנים שלא אושרה היתה להפעיל את שתי סוללות הארטילריה לטווח נקודת-מוצא כדי לחסוך את שלב הטיווח

השיבו באש עזה ומדויקת, שגרמה לפגיעתם של שניים מאנשינו. גם אלה פונו בזחל"מ לתחנת האיסוף ב„גבעת החפ"ק“. למרות אש האויב הציע הקצין, דני וולף, שהצטרף לפעולה כנהג זחל"מ, להמשיך בתנועה לאורך הכביש המוביל למסעף מג'נונה, עליו ניצבו כלי-הרכב של שיירת התגבורת הירדנית, כדי לחסל את האויב ולקחת שלל ממכוניות אלה. שמוליק לא הסכים, ואז הורה דני לטנקיסטים לפתוח באש על המכוניות, שלא על דעת מג"ד ב'. האחרון הפסיק, כמובן, את האש, אך חידש אותה בהמשך לעבר מטרות בטוחים של 750-2000 מטרים. דווקא בטווח הארוך היו פגיעות משמעותיות, וכפי שנסתבר לאחר מעשה נפגעה באש זו פלגת מרגמות כבדות ירדנית עוד בטרם הספיקה לפעול. הפגיעות המדויקות של כוחותינו שיתקו את אש האויב דומה היה שהוא נטש את כלי-הרכב שעל כביש סמוע — מסעף מג'נונה והסתלק. או אז, חזר שמוליק לרעיונו של דני וולף, ושלח שני זחל"מים לעבר אותם כלי-רכב. אלה לא הגיעו ליעדם ושמוליק תמה מאד על כך. לאחר מעשה התברר לו שמפקד יחידת הסיוע, חייקה עצר אותם ליד „גבעת הסיירת“, שמה יסתככו בקרב מיותר עם חיילי ירדן... שעה ששמוליק תפס את „גבעת גרוד ב" ופתח בקרב אש עם הירדנים, התמקם החפ"ק של מח"ט הצנחנים ועימו מג"ד הטנקים שפלוגתו צורפה לצנחנים, מפקד הסיוע ושני „משקיפים“ — עוזר ראש אג"מ רחבעם זאבי וראש מטה פיקוד המרכז, אל"מ ברוך ברלב — „בורקה“ — ב„גבעת החפ"ק“. הצטרפו אליו: „מחלקת טנקים“ שמנתה טנק אחד; כוח העתודה מגדוד ב', בפיקוד הסמג"ד; וחבורת סגן מפקד החטיבה, פייחוטקה, שכללה זחל"מי פינני רפואי וחימוש, וכן כוח העתודה של קצינים בהשתלמות. אלה האחרונים, שמונו כמחלקה, הבטיחו את מקום החפ"ק.

בין כה וכה הצטרף לטנק הבודד שבחפ"ק טנק נוסף, שנעצר לפני-כן במקומו כדי להתגבר על תקלה בתותחו, והמחלקה „נולדה“ מחדש. היא הופעלה להנחתת אש לעבר מטרות מזדמנות בסמוע, בגבעות שממערב לה ואפילו כנגד שיירת התגבורת, בה טיפלו, כאמור, החסימות. מח"ט הצנחנים שעקב אחרי הקרב שניהלו החסימות, בעזרת משקפת, העריך שהן מתגברות על התגבורת הירדנית בכוחות שלהן. יתר על כן הוא אף קיווה שסופן להביע להן דרך למקומות החסימה המתוכננים. כך או כך, מח"ט הצנחנים האיץ במג"ד ג', יואב שחם ז"ל, לא להפנות כוח לעזרת החסימות אלא להמשיך

וכדי להרתיע את התגבורות הירדניות שהחלו לזרום לאיזור-הקרב, בנוסף לתגבורות הראשונות ואותרו על-ידי מטוסי חיל-האוויר שטמו מעל הר חברון. הסיבה לאי מתן האיזור היתה, שהרמטכ"ל עימו נועץ אלוף הפיקוד – החליט שאין כל עניין להרכות באבידות צבא ירדן, שלא בו היתה הכוונה לפגוע במבצע „מגרסה“. עם זאת הורה הרמטכ"ל לקדם את פלוגת הטנקים שניצבה בעתודה, מאיזור מסעף ערד לכיוון בית-היערנים. הטנקים קדמו אך לא נכנסו לקרב, ולא נותר לו, למח"ט הצנחנים אלא להסתפק בטנקים שעמדו לרשותו: שני טנקים כעתודה לצד החפ"ק, שני טנקים בכוחות החסימה (טנק פעיל אחד לכל כוח)⁷, שלושה טנקים בכוח מגדוד א"8 שפעל בדרום הכפר סמוע, טנק אחד בכוח מגדוד ג'. טנק זה הצטרף לכוח בעקבות פנייתם של יואב ז"ל ודוביק לשגר בדחיפות טנק לעזרה.

אנשיו של דוביק, אנשי יחידת הסיוור בפיקודו של עוזי ז"ל, פתחו בפעולה בטרם הגיע הטנק. הגם שמשימתם המתוכננת היתה לעסוק בחבלה בבתי בלבד, הם עסקו בטיהור הבתים שליד רחבת הכפר, משימה שיועדה מלכתחילה לכוח שבפיקוד הסמג"ד. הלו תמה על כך עד שקיבל את הסבריו של דוביק, שסיפר לו כי גם כוח 1 קיבל משימה בלתי מתוכננת לטהר את השטח שמצפון לדרך „צומת סמוע“ – „צומת יטה“. עוד סמג"ד ג' חוכך בדעתו מה לעשות, הגיע הטנק הבודד בפיקודו של פרלוב ומייד שיתק מקלע ירדני טורדני, בעזרת מקלע כבד. סמג"ד ג' ואנשיו, שפעלו מתוך הזחל"מים שיתקו אף הם את האויב בעזרת אש מרגמות 52 מ"מ. הטנק חלף בינתיים על פניהם, הגיע ל„צומת יטה“ והעסיק ממנו כוח ירדני שהגיע מכיוון יטה והתרכז באיזור בית-הספר של סמוע. חסדאי ואנשיו נעו בעקבות הטנק עד „צומת יטה“ ובקרבתו פגשו את נאדל. זה האחרון החליט כי הגיעה השעה שמישהו יטול על עצמו את הפיקוד במקומו של יואב ז"ל. כך או כך, תוך שהוא מתערכך בעזרת הסמג"ד חסדאי בפרטי התכנית המקורית, הציע נאדל שהוא יתאם את פעולת הכוחות כדלהלן: כוח 1 שהופעל על-ידי דוביק, בניגוד למתוכנן, צפונה-מזרחה; כוח 4 בפיקודו של עוזי ז"ל שפעל, בניגוד למתוכנן, באיזור הרחבה; כוח 2 בפיקוד סמג"ד ג', חסדאי, שעל פי המתוכנן היה צריך לטהר את חלקו הצפוני-מערבי של הכפר; וכוח עתודה מגדוד ב', אותו ביקש דוביק, שקיים את הקשר האלחוט מהזחל"מ של יואב ז"ל לחפ"ק ממפקד החטיבה, אל"מ איתן. נמצאנו למדים שגם דוביק ראה עצמו כמחליפו של יואב. בין כה וכה התיישבו הדברים: דוביק פיקד על הכוח בקטעו הצפוני של הכפר, וסמג"ד ג', פיקד על הכוח בקטעו המרכזי, עוזי פיקד על הכוח שחזר להיות כוח חבלה, ונאדל ניסה לתאם ביניהם. טיהור הכפר היה קל ועוזי ואנשיו לא נתקלו בקשיים בהנחת מטעני החבלה. הקושי הבלתי-צפוי שנתקלו בו היתה, העלמותו של זחל"מ ובו כ-150 ק"ג חומר נפץ. אנשיו של זחל"מ זה, בפיקודו של סגן יתום, ניסו לשוא לתקן את הזחל"מ שהתקלקל עוד בקרבת הגבול, אולם לא אמרו נואש. הם „החרימו“ זחל"מ חימוש, עברו אליו עם כל ציודם דלקו אחרי הכוח מגדוד ג'. הם עמדו להצטרף לכוח, כאשר אסר עליהם החפ"ק לנוע צפונה. או אז

פנו לגזרת הפעולה של גדוד א' בדרום הכפר סמוע ופרצו משם צפונה עד שחברו אל מפקדם עוזי. הדבר היה למועד, כי באותו זמן ממש סיימו עוזי ואנשיו להניח את 300 הק"ג של חומר הנפץ המרסק שעמדו לרשותם והיו זקוקים לתוספת, אותה אמנם הביאו יוחם ואנשיו.

עוד אנשיו של עוזי ז"ל מכינים את הבתים לפיצוץ בעזרת מטענים בני 15 ק"ג כל אחד, עסקו אנשי כוחות המשנה של יואב ז"ל (כוח 1) ושל שגב (כוח 3) בלחימה בתגבורת הירדנית שהגיעה לאיזור „צומת יטה“. הקרב התנהל בטווחי מגע, תוך שימוש ברימונים. את הקרב ניהל דוביק עד שהחליט לחזור לזחל"מ הפיקוד, כדי לקיים את הקשר עם מח"ט הצנחנים. עם שובו לזחל"מ נותרה קבוצת צנחנים באיזור „צומת יטה“ ללא מפקד אחד לכולם. כיוון שכך החליט נאדל לקבוע את שגב כמפקד. זה קידם שלושה זחל"מים על מקלעיהם, אליהם הצטרף גם הטנק של פרלוב, וכיוון את האש לאיזור בית-הספר, שם נתרכו עיקר אנשי התגבורת הירדנית. יאגב כך נפגעו באש מספר כלירי-רכב של צבא ירדן שחנו ליד בית-הספר. לעזרתם של שגב ואנשיו חשה התגבורת מגדוד ב' בפיקוד הסמג"ד, שעשתה כאמור, דרכה מ„גבעת החפ"ק“ אל חלקו הצפוני של הכפר סמוע לבקשתו של דוביק. אחד משלושת הזחל"מים, בפיקוד שמיל, נתקל במכשול ונתעכב מבלי שסמג"ד ב' ימתין לו. דוביק הפנה את האחרון לעבר „צומת יטה“, בו שהו אנשיו של שגב. הללו טענו כי התגבורת ירתה עליהם וכי בדרך נס לא נפגע איש. אחד הלוחמים אף טען כי כדור פילח חור בקסדתו וגירד את שערו. כדי להמנע מטעויות הפנה נאדל את סמג"ד ב' ואנשיו מ„צומת יטה“ אל מזרח הכפר. במקום זה ניהלו הללו קרב אש רובים ומקלעים עם כוח ירדני שהסתתר בוודי. על מנת שהכוח יצא ממקום המסתור שלו הפעיל סמג"ד ב' גם מרגמה 52 מ"מ שגרמה לאויב את עיקר האבידות.

בין כה וכה הגיעו שמיל ואנשיו ברגל אל עמדת הפיקוד של דוביק. הוא החליט לשלחם דרומה אל איזור המסגד כדי להבטיח את פעולת כוח החבלה של עוזי תחת שיצטרפו למפקדם אך אנשיו של שמיל לא ידעו על מעשיהם של אנשיו של עוזי וכך אירע שחבלניו של עוזי החלו מפוצצים את הבתים, בעוד אנשי שמיל נמצאים בסמוך להם. לאחר מעשה טענו החבלנים שהופעל עליהם לחץ לפתוח בפיצוץ, בעקבות החלטת החפ"ק לזרז את סיום הפעולה ולסיימה לפני המתוכנן.

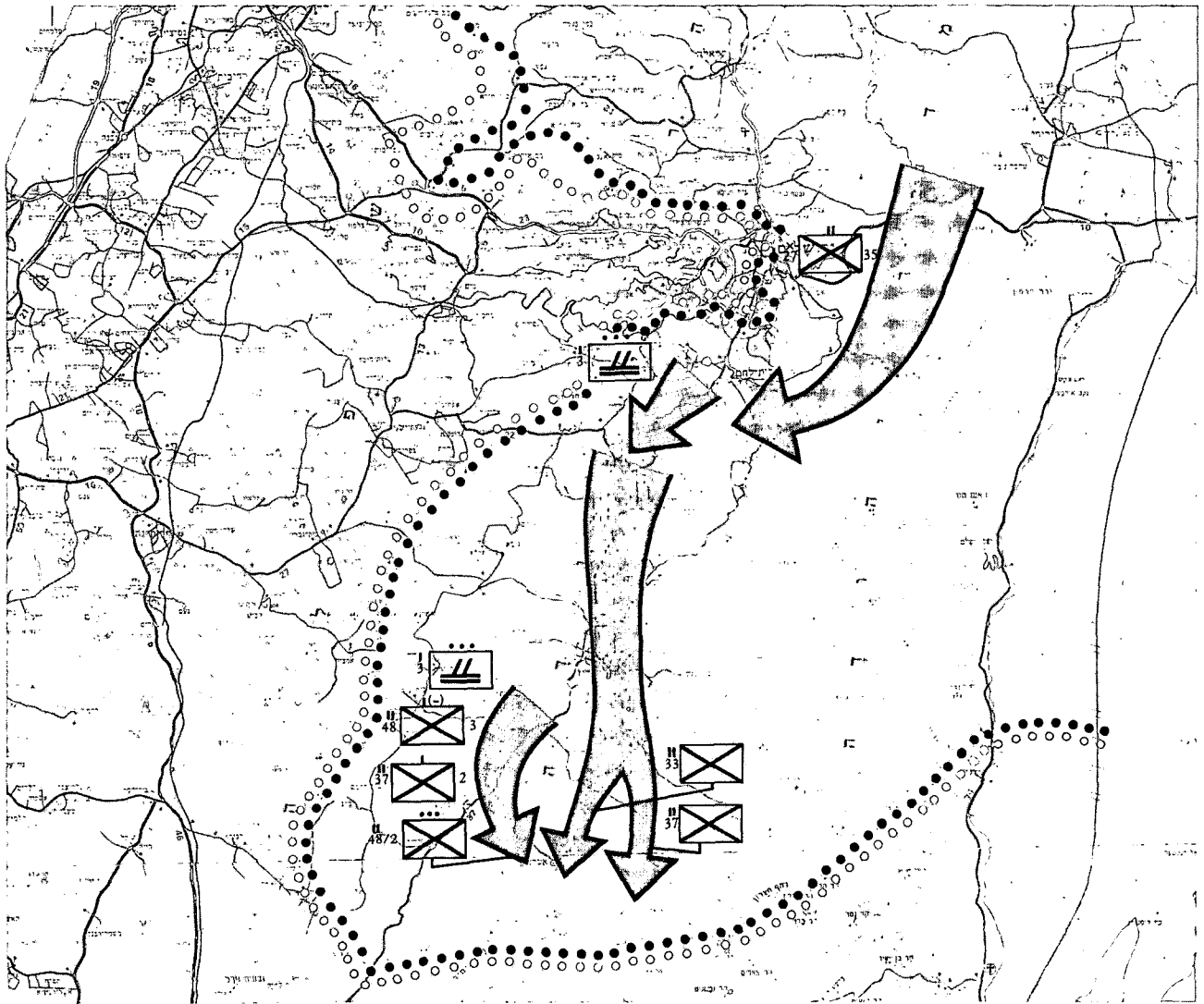
החלטת החפ"ק לזרז את סיום הפעולה באה בשל ידיעות נוספות ומאמתות על כוחות תגבורת נוספים שממשיך הפיקוד הירדני להזרים לאיזור הקרב. ידיעות אלה הגיעו בעיקר באמצעות סיוור ראיה שבוצע על-ידי מטוסי חיל-האוויר. המטס הראשון, שני מטוסי „אורגאן“, בחיפוי זוג מטוסי „מיראז“, המריא בשעה 0615 ורבע שעה לאחר מכן גילה את התגבורות שנעו לעבר סמוע. הטייסים הציעו לבצע פעולת אמנעה. אולם הדבר לא אושר להם מאחר שהרמטכ"ל לא היה מעוניין, כאמור, לפגוע בצבא ירדן. עם נחיתת ה„אורגאנים“ בשעה 0730 הם הוחלפו בזוג „אורגאנים“ אחר. כן הועלה לאויר מטוס קל ובו תצפית ארטילרית. מטוס זה נצטוו להסתלק, מאחר ובשעה 0745 הגיעה לאיזור רביעיית מטוסי „האנטר“ ירדניים⁹. מייד הוזנקה רביעיית מטוסי „מיראז“ ישראלית, שהצטרפה לזוג מטוסי

⁷ באחד הטנקים של חייקה אירעו מעצורים בתותח ובמקלע. ואילו אחד הטנקים של שמוליק איבד שרשרת.

⁸ היו אלה טנקים שנשתתחו בשל תקלות ונצטרפו לכוח מגדוד א' שלא על פי התכנון.

⁹ יתרת מטוסי ה„האנטר“ הירדניים היתה עסוקה בליווי טקסי של מטוס נשיא פקיסטן שהגיע לביקור רשמי בירדן.

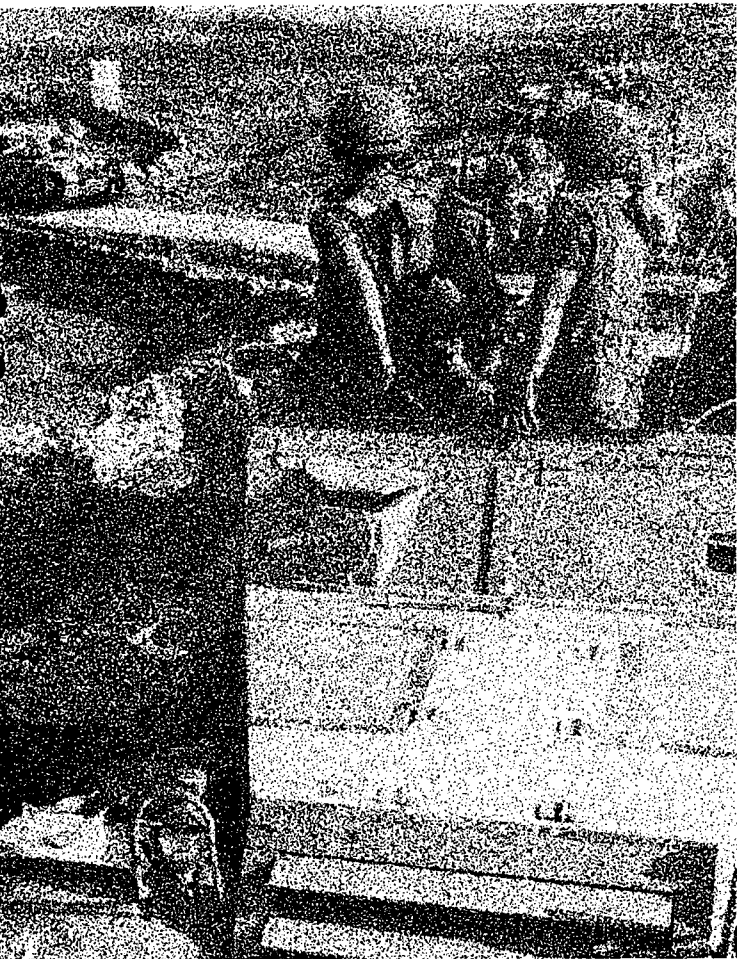

תנועת תגבורות הצנא הירדני ב-13 בנובמבר 1966

הראשון שהתפנה מהכפר סמוע היה הכוח מגדוד א' בפיקודו של יאיר תל-צור ז"ל. הכוח מנה שלושה כוחות-משנה: כוח בפיקוד יאיר, כוח חבלנים מפלוגת החה"נ ומאנשי הסגל של גדוד ההנדסה בפיקוד יציק, וכוח שלישי בפיקוד הסמג"ד ששימש עתודה, בתחילה לפיצוץ משטרה רוג'ם אל-מדפע ולאחר מכן לכוחות שבפיקוד המג"ד יאיר. יאיר נע עם אנשיו בזחל"מים בסוף הטור של הכוח שבפיקודו של מח"ט הצנחנים, ועל כן היתה תנועתם איטית. אולם בהגיעם למחנה צבא ירדן, שאנשיו ברחו ממנו, פנו במהירות מזרחה לעבר דרומה של סמוע.

תוך ההתקדמות לעבר הכפר, נפתחה על טור הזחל"מים של יאיר אש מטרידה. כיוון שכך עצר הסמג"ד את זחל"מיו והשיב אש, ואילו יאיר ואנשיו המשיכו בתנועתם וחדרו לכפר בשעה 0720 לערך. עד מהרה הסתבר שהכפר ריק, כל תושביו ברחו ממנו, ובתיו סגורים. יאיר החליט, איפוא, ששלב הטיהור יהיה קצר, וכי יש באפשרותו לפוצץ יותר מ-25 בתים כמתוכנן. הוא קידם איפוא, את הסמג"ד מעמדת החיפוי שלו ובעקבותיו את יציק אשר על החבלנים. בעוד עיקר כוחותיו של יאיר מטהרים את חלקו הדרומי של הכפר סמוע מדרום לצפון, עד לגיא המפריד בין דרום הכפר לצפונו, שנקבע כגבול גזרות בין אנשי

ה"מיראז" המאבטחים, ופתחה בקרב עם מטוסי ירדן. זוג זה, שהגם שיצר קשר עין עם המטוסים הירדניים, נאלץ לנחות שכן הדלק התחיל לאזול, ואילו הרביעיה עטה על המטוסים הירדניים מעל שמי חברון. אלה ניסו להתחמק לכיוון ים המלח, אגב טיסה נמוכה ביותר, כולל בואדיות. שלושה מטוסים ירדניים הצליחו בכך ואחד הופל. בשעה 0755 המריא המטס השלישי של ה"אורגאנים". במהלך פטרול לאורך כביש ירושלים-בית-לחם-חברון גילו הטייסים שיירה בת שמונה מכוניות שנעה מבית-לחם לחברון. בשל העננים נעשתה התצפית מגובה נמוך, ואכן אחד המטוסים נפגע מאש מהקרקע. טייסו, יוחנן, נפגע בעיניו מרסיס, אך למרות מצבו הצליח להנחית את מטוסו בשלום ועל כך צוין לשבח. השיירה שבה מדובר לא היתה אלא פלגת מרגמות כבדות שנעה מאלי-חאדר כדי להצטרף לפלגה שקודמה עוד קודם לכן לסמוע. אולם אנשי המודיעין פירשו את דיווח הטייסים כאילו מדובר בגדוד ארטילריה שתוך זמן קצר יעסיק את הכוחות הפועלים בסמוע. הנה כי כן החליט החפ"ק לזרוז את סיום הפעולה והורה למח"ט הצנחנים להשלים את המשימה ולפתוח בנסיגה לא יאוחר משעה 0830.

מרגמות ליד משטרה זו ורק לאחר שעזבו אל"מ גונן ואנשיו את השטח, הגיעה לשם פלוגה מגדוד העתודה 37 שישב בגוש עציח.

החזרה לשטחנו

הידיעה שמסר אל"מ גונן והידיעות שהגיעו, כאמור, מטייסי חיל-האוויר על תנועות יחידת ארטילריה לאיזור סמוע, חיזקו את דעתם של הרמטכ"ל ושל אלוף פיקוד דרום, שיש לסיים את הפשיטה על דרום הר חברון לא יאוחר משעה 0845, כדי לא לחשוף את הכוחות הפועלים למכה ארטילרית. צוות הקרב המשוריין בפיקודו של אל"מ גונן פתח בנסיגה בשעה 0840 לאחר שהשלים את מלאכת החבלה בחרבת ג'נבא ופוצץ שישה בתים, בנוסף לחמישה שנפגעו באש טנקים בשתי החרבות. הוא נע לגבול ישראל כאשר פלוגת החרמ"ש והחבלנים בראש, אחריה החפ"ק וצוות הסיוור, ובסוף הטנקים. הנסיגה נמשכה כרבע שעה בלבד, מבלי שנורה על הכוח ולו כדור אחד. אין תימה, איפוא, שאל"מ גונן הגדיר את פעולתו כ"תרגיל חד-צדדי עם אש קלה". שונים היו פני הדברים בכוח מחטיבת הצנחנים. אלה היו נתונים בנוסף ללחץ חיילי התגבורת הירדנים גם ללחץ זמנים, לאור קביעת החפ"ק שעליהם לסיים פעולתם כשעה מוקדם מהמתוכנן¹⁰. הפקודה הראשונה בעניין זה ניתנה על-ידי

גדוד א' לאנשי גדוד ג', החלו החבלנים, בפיקודו של יציק, להניח מטעני חבלה בני 15 ק"ג בבתי הכפר. משסיימו זאת ומשודאו כי הכוחות המטהרים פונו למקום מבטחים, פוצצו החבלנים את הבתים, בזה אחר זה מצפון לדרום. במלאכת הריסת הבתים, השתלבו שלושה טנקים שהופיעו אצל סמג"ד א' קרוב לשעה 0800 מבלי שציפה לכך. היו אלה טנקים שהתקלקלו בדרך ונועדו בראש ובראשונה לחסימות, אך משתוקנו הצטרפו לכוח הראשון שנקלעו אליו.

כל מלאכת החבלה, שוורזה על-ידי מח"ט הצנחנים, הסתיימה בשעה 0840 ואז חזר הטור של גדוד א' לדרך סמוע – משטרת רוג'ים אל-מדפע והתארגן עליה לנסיגה, למעט חבלניו של יציק, שחששו לחזור לדרום הכפר בשל פיצוציו הלא מתוכננים של הסמג"ד ושלושת הטנקים, וביכרו לנוע ל"גבעת החפ"ק". ממש בשעה שגדוד א' פתח בהתארגנות לנסיגה, פתח בזאת גם צוות הקרב מחטיבת השריון שפעל באיזור חרבת מרכז וג'נבא. כזכור, קיבל אל"מ שמואל גונן, מפקדו של צוות הקרב, פקודה לא לעבור את הגבול ולעצור בשטח ההיערכות כ-3.5 ק"מ דרומה לחרבות מרכז וג'נבא. פקודה זו שניתנה בשעה 0530, בשל ידיעות לפיהן היו מצויות שתי פלוגות ירדניות באיזור חרבת מרכז שונתה כשעה לאחר מכן. בינתיים הספיק אל"מ גונן להציב כיתת מרגמות 81 מ"מ וכיתת מרגמות 120 מ"מ כלפי משטרת לאציפר ולערוך סיוור בלווית מספר קצינים בקרבת הגבול. הסיוור לא העלה דבר, בשל ערפל כבד ששרר בשטח. בשעה 0630, כשעלה הבוקר, קיבל אל"מ גונן פקודה מהאלוף ישעיהו גביש להתקדם לעבר חרבת ג'נבא וליצור עימה מגע אש, בחינת סיוור אלים. בשעה 0700 ירתה מחלקת הטנקים של צוות הקרב כמה פגזים מטווח 2 ק"מ לעבר חרבת ג'נבא. היא הרסה בית אחד מבלי שנענתה באש.

משדיווח על כך מח"ט השריון לאלוף גביש אישר לו לחצות את הגבול, לטהר את חרבת ג'נבא ואת חרבת מרכז ולפוצץ בהן מספר בתים. היה בכך משום, "אכזבה" מאחר שגונן עשה הכנות לחדור עמוק, עד למקום ממנו יכול היה להעסיק באש את משטרת חשם אום דרג' – ורק לאחר מכן, היינו בשלב הנסיגה, להשמיד מאהלי בדואים ומבנים בחרבות.

בשעה 0730 החל צוות הקרב המשוריין בביצוע משימתו המצומצמת. בחיפוי מחלקת הטנקים שהרסה עוד שני בתים בחרבת ג'נבא תפשה מחלקת חרמ"ש בפיקוד יוסף תואי קרקע שהפריד בין חרבת ג'נבא לחרבת מרכז, כשפניה לעבר האחרונה. מייד לאחר מכן תפשה מחלקת חרמ"ש, בפיקוד דוד, עמדות חיפוי על מדרונה הדרומי של חרבת ג'נבא, כדי לחפות על מחלקת החרמ"ש של יהודה שסרקה רגלית את דרומה של אותה חרבה. עד מהרה הצטרפה גם מחלקתו של דוד לסריקה בהותירה מאחור, בזחל"מים, רק את מפעילי המקלעים. בשעה 0745 הופנתה מחלקת החרמ"ש של יוסף לסריקת חרבת מרכז, כאשר יחידת הסיוור ומחלקת הטנקים מאבטחים אותה. גם חרבת מרכז נתגלתה ריקה מאדם. יוסף ניסה לשרוף את בתיה, אך לא הצליח בכך מאחר שאלה היו עשויים אבן. שונים היו פני הדברים בחרבת ג'נבא. כאן הניחו החבלנים בבתיים מטעני חנ"מ, שהיה ברור שעם הפעלתם לא תשאר בהם אבן על אבן. בשעה 0800 הודיע אל"מ גונן לחפ"ק כי הכל מוכן לפיצוץ וכי הבחיץ בתנועות חשודות ליד משטרת לאציפר, אולי תנועות של יחידת מרגמות המציבה עצמה. למעשה לא הציבו הירדנים

¹⁰ כזכור נקבע בקבוצת הפקודות הפיקודית, כי שלב ה"ביצוע" יתחיל בשעה 0600 ויסתיים בשעה 0930.

בהחלטתו של מג"ד א', יאיר ז"ל, שלא לרדת מן הכביש שעליו ערך את כוחותיו לנסיגה. כלומר, יאיר נסוג לא בציר נפרד אלא בציר הכביש מסמוע לרוג'ים אל-מדפע. אולם בכך מנע את קידומם של זחל"מי הפצועים ממורדות, גבעת החפ"ק" אל ראש טור הנסוגים. נסיגתו של הכוח מגדוד א' היתה פשוטה אולם לא כך נערכה נסיגת הכוח מגדוד ג' על נספחיו. את פקודת הנסיגה קיבל דוביק מאל"מ איתן, שראה בו את מחליפו של יואב ז"ל. הוא העבירה לכוחות המשנה באמצעות נאדל, חסדאי ושגב. זה האחרון עסק אותה שעה בהכנת תשעה בתים לפיצוץ, בשטח שמצפון לדרך, "צומת סמוע" – "צומת יטה", בעזרת מטעני חבלה רזרביים שהיו עימו. כיוון שכך הורה אותו דוביק לא לפוצץ את המטענים, אלא לאחר שהכפר יפונה מן הכוחות המטהרים והמאבטחים. נאדל דאג לפינוי אחד מהם – הכוח שבפיקוד סמג"ד ב' אליו נשלח רץ, ואילו סמג"ד ג' דאג לכל השאר. יתר על כן, ניתן לומר שבשלב דברים זה כמו קיבל סמג"ד ג' את הפיקוד המלא על אנשי גדוד ג'. מכל מקום הוא זה שדאג להפוך את פני כל זחל"מי הגדוד מערבה על דרך, "צומת יטה" – "צומת סמוע", להעלות עליהם את אנשי הגדוד בצורה מבוקרת ולפקדם, למען הבטח כי איש לא יחסר. נאדל עלה על אחד הזחל"מים, חזר להיות "משקיף" ושוב לא נתן פקודות, ואילו דוביק יצא לפקח מקרוב על מלאכת פיצוץ הבתים בידי אנשיו של שגב. דבר זה בוצע כאשר החל הטור של הכוח מגדוד ג' על נספחיו, לנוע לעבר, "צומת סמוע", כדי טווח ביטחון משטח פיצוץ הבתים. בשטח הסמוך ל, "צומת סמוע" נותרו רק החבלנים ומאבטחיהם הצמודים. בניגוד למתוכנן הקדימה יחידת הסיוור את גדוד ג' בנסיגתה. כך אירע שתחת שיחידת הסיוור החוסמת תחפה על נסיגת גדוד ג', חיפה זה עליה, ונסיגתה נעשתה ללא קשיים. לעומת זאת נתקל כוח החסימה מגדוד ב' בקשיים בנסיגתו, עקב הסתבכות עם התגבורת הירדנית. לידתה של ההסתבכות נבעה מהחלטתו של מג"ד ב', שמוליק, לשלוח את דורון ואנשיו, כמה דקות לפני קבלת פקודת הנסיגה לסרוק את השטח שלמרגלותיה המערביים של "גבעת גדוד ב'", ולחסל את החיילים הירדנים שנמצאו שם.

עודם עוסקים בכך, הגיעו אל דורון ואנשיו שני רצים שנסלחו על-ידי שמוליק ובפיהם פקודתו לנתק מגע ולהצטרף לעיקר כוח החסימה העומד לסגת. דורון מילא אחר הפקודה תחת אש, כשאנשיו נושאים עימם פצוע שנפגע במהלך הקרב. עם הצטרפם לעיקר הכוח העלה שמוליק את כלל אנשיו על הזחל"מים ופקד אותם, שגב נעדר מישהו. הסתבר כי אכן נעדר חייל אחד. שמוליק הורה לחפשו ובמקביל פנה למח"ט הצנחנים בבקשה לאפשר לו להמתין במקומו. בקשתו אושרה למשך עשר דקות בלבד. בפרק זמן קצר זה לא נמצא החייל החסר ורק לאחר מעשה הסתבר כי בהיותו חובש ירד עם אחד הפצועים לתחנת האיסוף ב, "גבעת החפ"ק". בחום עשר הדקות, פתח כוח החסימה מגדוד ב' בנסיגה. אנשי התגבורת הירדנית, שהבחינו בכך, הגבירו את אישם ואילצו אפילו את יואל, מפקד הטנק שנלווה לכוח וישב תשוף בצרית, להיכנס פנימה. האש הירדנית ליוותה את כוח החסימה הנסוג עד למקום המאהל של המחלקה הירדנית, שהועלה באש על-ידי אנשי גדוד א'. בנסיגתם דרומה ושם פגשו שמוליק ואנשיו את סגנו של אל"מ איתן, פיהוטקה, שפיקד על המשמר העורפי. הטנק של יואל הצטרף אליו ואילו כוח החסימה בפיקוד שמוליק המשיך לנוע עד שחבר לזנב השיירה

האלוף גביש ב-0810, כ-10 דקות לאחר שנחקבל שדר מהאוו"ם ובו בקשה להפסקת-אש מיידית. התמונה שהיתה בידי החפ"ק באותה עת, הודות לדיוווחיו של עוזר ראש אג"מ, רחבעם זאבי היתה שבגורת גדוד ג' פוצצו כעשרה בתים ואילו בגורת גדוד א' פוצצו כחמישה בתים. מכאן שתוך כרבע שעה יהיה צורך לפוצץ כ-35 בתים נוספים, אם מדובר היה במימוש המשימה המקורית. יתר על כן, במקביל היה צורך לארגן את הכוחות לנסיגה, תוך קרב לניתוק מגע, ולוודא ששום לוחם ושום ציד לא ישארו בשטח. לא היתה זו משימה קלה כלל ועיקר אך הצנחנים יכלו לה.

לאור מצב הכוחות שבפיקודו, החליט אל"מ איתן על תכנית נסיגה בסדר הבא: הכוח מגדוד א' יסוג בציר עצמאי, כק"מ מזרחה לציר הכביש סמוע – משטרת רוג'ים אל-מדפע; הכוח מגדוד ג' יסוג בציר הכביש הנזכר; חבורת הפיקוד על נספחיה, למעט הסמח"ט ומחלקת טנקים, תסוג בציר הכביש בעקבות הכוח מגדוד ג'; יחידת הסיוור שבחסימה תסוג בציר הכביש בעקבות חבורת הפיקוד; כוח החסימה מגדוד ב' יסוג בציר הכביש בעקבות יחידת הסיוור; הסמח"ט ועימו מחלקת הטנקים ישמשו כמשמר עורפי. את פקודת הנסיגה נתן אל"מ איתן בשעה 0830 והיא החלה להתממש מייד. אולם אגב ביצועה חלו בה שינויים, בתוקף הנסיבות. השינוי הראשון היה קשור

מהלך קרב סמוע, בחינת תכניות שני הצדדים וכלי הנשק שהשתתפו בקרב, למדנו את הלקחים הבאים:

□ עקרונות טקטיקת האויב – בשנים האחרונות היה האויב עורך פשיטותיו על מוצבים ערביים רק בלילה כדי להשיג מחסה לכוחותיו ולהחזירם לבסיס לפני אור ראשון. כתוצאה מעיקרון זה החזרה עליו פעמים מספר, פותחה המחשבה הרווחת אצלנו כי פעולות האויב תתבצענה רק בלילה. אולם עקרון ההתקפה ביום בו נקט האויב בקרב סמוע, משנה את הערכתנו ביחס לעיקרון הקודם ועלינו לצפות לביצוע משימות קרב של האויב ביום ובלילה.

□ מטרת האויב להציג כוחו לראווה – בעבר היה האויב משתמש, בפעולותיו הקרביות, ביחידות חי"ר והנדסה, לפשיטה על כפרים ערביים ומוצבים בודדים. כל הפשיטות נערכו בלילה. אולם האויב נוכח כי מבצעיו הליליים אינם מפגינים את כוחה הצבאי של ישראל לתושבים הערביים, ודבר זה הביאו למבצעי יום בהם יוכל להשתמש בכלי נשק שונים במטרה להציג לראווה את כוחו הצבאי.

□ שיתוף פעולה וניידות – קרב סמוע הוכיח את כושרו של האויב לשלוט בכל היחידות המשתתפות במבצע, וכן התברר מתוך הקרב כי הכוח האווירי של האויב כיוון את כוחות הקרקע ליעדים החשובים בקרב¹². כן ניתן להבחין כי לאויב אפשרות נייד ליחידות החי"ר שלו המאפשרת תנועה בקצב שריון, דבר המוכיח באופן חותך כי האויב הגיע לרמה גבוהה של אימון וציוד.

□ מודיעין – אחד מגורמי ההצלחה בקרב הינו הצורך בידיעות מפורטות ומספיקות, כי לפיהן ניתן לתכנן כל מבצע. מתוך בחינה של תכנית התקפת האויב, מתאשר כי בידי האויב היו ידיעות מספיקות על העצמה ועל מערך כוחותינו באיזור. דבר זה מוכיח כי מערכת המודיעין של האויב היא בעלת יכולת גבוהה מאוד, ופועלת לטובתה קבוצה גדולה של סוכנים הפוזרים ברוב הכפרים הקדמיים¹³. ביחס למערכת המודיעין שלנו הרי אין באפשרותה להבטיח ידיעות על פעילות האויב ותנועת כוחותיו ורוב הידיעות המצויות בידינו הינן ידיעות כלליות ובלתי מאושרות.

□ הפתעה – האויב הקיף את כל תנועותיו וריכוז כוחותיו לפני ההתקפה במעטה סודיות מלא. גם בחירת עיתוי ההתקפה היוותה גורם מפתיע לכוחותינו ואחת הסיבות להגעת כוחותיו אל יעדיהם לפני הגעת תגבורותינו.

□ העליונות האוירית – הוברר הקושי בתנועת כוחות הקרקע שלנו בצירים לסמוע כתוצאה מהעליונות האוירית של האויב בשדה הקרב. דבר זה מוכיח כי כל התנועות הקרקעיות תכשלנה ללא חיפוי אוירי.

□ הסחה – האויב עושה שימוש טוטלי בהסחה, דבר שנתגלה בכל מבצעיו הקודמים ובמבצע זה, בו השתמש בהסחה לשם משיכת תשומת הלב מהיעד העיקרי (סמוע) ובכדי לפצל את כוחותינו.

□ מורל – למרות שכל המשתתפים בקרב זה האמינו אמונה מלאה, כי קרב זה יהיה קרב לחיים ולמוות, הרי שעצמת הכוחות

של עיקר הכוח הנסוג. שיירה זו נעה בכבדות, הן משום שנעה על ציר אחד בלבד והן משום שקצב תנועתה הוכתב על-ידי הזחל"מים שנשא את הפצועים, והיו חייבים לעצור מדי פעם כדי להבטיח את שלומם. הרופא החטיבתי, שדעתו לא היתה נוחה מסבלם המתמשך של הפצועים, המשיך לבקש שישלחו הליקופטרים לפינויים. שגב אף חש בזחל"מו לראש שיירת הנסוגים, ומשם לעבר הגבול – כדי להזעיק הליקופטר שראהו נוחת לא הרחק ממשטרת רוג'ם אל-מדפע. שגב מצא את ההליקופטר, בשעה 0915, בצד הירדני של הגבול מעט מזרחה למשטרת רוג'ם אל-מדפע. הוא ביקש את טייסו להזעיק הליקופטרים נוספים לצורך פינוי הפצועים. חמש דקות לאחר מכן הודיע האלוף גביש כי ההליקופטרים לפינוי אמנם נשלחו. בכואם הונחתו ההליקופטרים, שניים במספר, במקום נחיתה שנבחר על-ידי הטייסים מזרחה מציר תנועת שיירת הנסוגים, והפצועים הועמסו עליהם. הוצאת זחל"מי הפצועים מתוך השיירה זירזה את תנועתה ובשעה 0945 לערך היתה רובה מעברו הישראלי של הגבול.

כיוון שכך הורה הרמטכ"ל יצחק רבין את ראש לשכתו, שמואל גת, לדווח לאו"ם כי ישראל מוכנה להפסקת-אש. במקביל הורה הרמטכ"ל לבצע גיחת צילום לאיתור תוצאותיו של מבצע „מגרסה“. בעת שבוצעה הגיחה נותרו בשטח ירדן רק אנשי המשמר העורפי בפיקודו של פיוחטקה, שעיקרו היתה מחלקת טנקים. טנקים אלה ניתקו את המגע עם כוחות ירדניים שניסו לזנוב אחרי שיירת הנסוגים, תוך כדי ריצה מגבעה לגבעה, רק ליד חרבת רפאת. סמוך לשעה 1000 עבר גם המשמר העורפי את הגבול לישראל ובכך נסתיים למעשה מבצע „מגרסה“. אולם החפ"ק וחלק מן הכוחות נשארו ליד בית-היערנים עד לסביבות הצהריים, שמא יעשו הירדנים פעולת תגובה צבאית כלשהי. אולם זו לא באה – בעיקר משום שהירדנים היו המומים.

סיכום ולקח

לקחי הצבא הירדני

מעניין לעקוב אחר התרשמות הירדנים ולקחיהם ממבצע „מגרסה“, כפי שבאו לידי ביטוי בדו"ח מפקדת החזית המערבית מיום 19 בנובמבר 1966.

מחבר הדו"ח, ליוא מחמד סלים, העריך את האבידות שנגרמו לצה"ל כדלקמן: 19 הרוגים ביניהם קצין בדרגת סא"ל, 17 פצועים ובנוסף להם הרבה פצועים קל שנשלחו לבתיהם, שני טנקי פאטון, שישה זחל"מים ומטוס מיראז' אחד¹¹. לעומת זאת היו, לדברי הדו"ח, האבידות שנגרמו לצד הירדני כדלקמן: 20 הרוגים, מהם שישה אזרחים ו-14 אנשי צבא, בתוכם סמג"ד וטייס; 37 פצועים, מהם שני אזרחים; 35 בעלי חיים הרוגים; 126 מבנים הרוסים ובכלל זה משטרת רוג'ם אל-מדפע והמסגד של סמוע; 24 כלי-רכב הרוסים ושני כלי רכב שנלקחו שלל על-ידי צה"ל; ו-22 רובים, עשרה מקלעים ושמונה מרגמות שנהרסו או נלקחו שלל על-ידי צה"ל. אבידות ונוקים אלה, במיוחד בכל מה שנוגע לכמות המבנים שנהרסו, היו מוגזמים ביותר והוכחו על-ידי ישראל בעזרת תצלומי-אוויר. אולם גם אם היו קטנים כדי חצי היתה השפעתם מרובה. להלן הלקחים שהוסקו על-ידי מפקד החזית המערבית כלשונו: „לאחר לימד

¹¹ אבידותינו היו הרוב אחד (יאב ז"ל) ושמונה פצועים. לא נפגע ולו כלי רק"מ אחד.

¹² מטוסי חיל-האוויר לא כיוונו את כוחותינו ליעדיהם השונים, אלא העבירו ידיעות על תגבורות האויב.

¹³ טיעון זה מוכר עוד ממלחמת הקוממיות, בה האשימו מדינות ערב הפולשות ובמיוחד מצרים – את „אחיהן“ הפלשתינאים בריגול לטובת האויב.

התוקפים וכלי-נשקם השונים שאיררו רישומם על כוחותינו, במיוחד כאשר נוכחו לדעת כי כלי-נשקם אינם יעילים בקרבות מעין אלה. המצב דורש תגובה על מעשי תוקפנות של האויב במעשים דומים, כדי להעלות את המורל ולנטוע אמון בלב החיילים.

□ שליטת המפקדה הערבית המשותפת: – סביר שהאויב ביקש להשיג באמצעות מבצע זה שני דברים. הראשון – לדעת את הכושר של היחידות הקרביות שלנו לאחר שאורגנו מחדש, והשני לדעת את הצעדים ומידת ההתערבות של המפקדה הערבית המשותפת.

בעקבות הלקחים כתב מפקד החזית המערבית גם המלצות, כגון: חלוקת החזית המערבית לאזורים צבאיים לשם השליטה עליה, הצבת יחידות שריון בשטחים המתאימים לפעולת שריון, הצבת יחידות נ"ט, חת"מ, נ"מ והנדסה נוספות בגזרות ההגנה השונות, מתן נגמ"שים ואלמנטים של סיור לכוחות העתודה, חיזוק מערכות המודיעין והמנהלה, ומילוי הפערים במצבות של היחידות הלוחמות. בסוף מסמכו כתב ליוא מחמד סלים מעין „נבואה“: „קרב סמוע הינו התחלה לקרבות אחרים בעלי היקף נרחב, להם צפויות גזרות החזית המערבית, דבר המחייב מילוי מהיר של כל הדברים המצוינים בהמלצות“. למרות „הנבואה“, המתייחסת למלחמת ששת-הימים, לא נתמלאו המלצותיו של מפקד החזית המערבית, למעט הצבת גדוד טנקים בהר חברון, בשלהי נובמבר 1966.

לקחי צה"ל

גם צה"ל הפיק כמובן לקחים ממבצע „מגרסה“. לקחים אלה לא פורסמו ברבים, אך ניתן אולי לנסחם כדלקמן:

□ מטרת פעולת הגמול – על פעולת הגמול לשרת מטרה מוגדרת וברוב המקרים היא מהווה חלק מפעולה מדינית הגם שהיא מבוצעת בכוח. יש לה מגבלות וסייגים משלה, שהם בעלי השלכה ישירה על שיטת הביצוע; אך היא חייבת להשיג את מטרתה בצורה ברורה ומושלמת. אי נקיטה בפעולת גמול צבאית, על פעילות אלימה נגד ישראל, כמוה כהכרזה: „דמם של ישראל הפקר“. יתר על כן, חוסר תגובה מולך לפעולות הטרדה נוספות ולאו דווקא בגזרות הרצועות לנו. כלומר, השגיאה החמורה ביותר שמדינת ישראל יכולה לעשות היא שלא להגיב על ישראל להגיב לא על דיבורים ואיומים כי אם על מעשים הננקטים נגדה. זאת על מנת שיהיה ברור כי אי שקט בצד הישראלי יגרור גם אי שקט בצד שכנגד. אולם לצה"ל אסור להיתפס לשיטת תגובה אחת. יתר על כן, צריך שהאפקט של פעולת הגמול יהיה בו משום אזהרה לא רק למחבלים ולמדינה שנגדה ננקטה הפעולה, אלא גם למדינות ערב האחרות ואפילו למעצמות. הפעולה צריכה גם להיעשות מוקדם ככל האפשר כדי להגדיל את האפקט שלה. עם זאת יאמר שמטרת פעולת „מגרסה“ היתה לפגוע ברכוש האוכלוסייה בהר חברון, כדי להביאה לכך שתפעל נגד המחבלים הפועלים בגזרתה ביחד עם שלטונות ירדן. המטרה לא היתה לפגוע בצבא ירדן ואם התפתחו הדברים כפי שהתפתחו, היה זה באשמת צבא ירדן.

□ תגובות – תגובת האויב אינה בהכרח הגיונית. תגובת הירדנים בעת הקרב היתה מהירה אולם נעשתה ללא מודיעין מספיק, על הימצאות טנקים וחל"מים בידי כוחותינו. יתר על כן, הירדנים נכנסו לקרב התקלות ולא ל„התקפת נגד“, אותה לא

היו מסוגלים לבצע. לעומת זאת גילו הטייסים הירדנים תעווה רבה, מה גם שמטוסי ה„מיראז'“ הישראליים עולים על ההאנטרים הירדניים.

□ מניעת מידע – כדי למנוע מידע מן האויב היה צורך לתקוף את משטרת לאציפר במקביל לתקיפת משטרת רוג'ם אל-מדפע כדי למנוע ממנה את האפשרות למסור מידע מדויק על פעילות כוחותינו.

□ הכנות בתנאי לחץ – יש להדגיש כי כאשר מכינים פעולה בזמן קצר יש לצפות לתקלות, להיות מוכנים להן ולא להרתע מאלתורים.

□ הפחעה ומהירות – הביצוע המהיר והמפתיע של פעולת „מגרסה“ היה זה שמנע מהאויב את הפעלת הארטילריה שלו, בין היתר, והוא שחסך לנו את הפעלת חיל-האוויר והארטילריה שלנו כנגד התגבורות הירדניות.

□ עצמת אש – תת-המקלע, שבו מצוידים הצנחנים, אינו יעיל לטווחים ארוכים. היה צורך בזיורד וחל"מים במקלעים כפי שעשו אנשי החרמ"ש שהציבו בכל וחל"מ שלושה מקלעים – אחד לחזית ושניים לאגפים. יש לציידם גם בנשק נ"ט ובמרגמות קלות, כדי להבטיח עצמת אש מירבית. הפעלת חל"מים חמושים „מעל לתקן“ בצד טנקים בתנועה מהירה, היא מפתח להצלחה ולמיעוט אבידות בפעולת גמול, כפי שהוכיח מבצע „מגרסה“.

□ פעולה משורינית – מבצע „מגרסה“ הוכיח, לראשונה מאז מבצע „קדש“, את יכולת הלחימה ואת האפשרויות הגלומות בשריון – ביצוע פעולת יום מהירה, מוחצת ומועטת נפגעים. הוא הצדיק, איפוא, את האימונים בשיתוף פעולה בין חי"ר לשריון, כולל השימוש בחל"מים וההסתייעות בטנקים.

□ קרב מגע – לא ניתן להכריע אויב על-ידי חילופי אש עימו מטווחים ארוכים. אדרבא, יש לפעול במהירות, „לסגור“ אל האויב, לסלקו משטחים שולטים ולמנוע ממנו התארגנות, על-ידי תפישת שטחים רבים ככל האפשר חד זמנית. כלומר, התוקפנות בפעולה נגד האויב, היא המפתח לנצחון בקרב.

מבצע מגרסה ומלחמת „ששת-הימים“

התקופה שקדמה למלחמת „ששת-הימים“, המלחמה עצמה, ומלחמת „ההתשה“ שבה בוצעו פעולות גמול ואזהרה רבות, הוכיחו, לטוב ולרע, עד כמה היו הלקחים דלעיל חשובים. מבחינה זו היתה פעולת „מגרסה“ נקודת מפנה בולטת. אולם בדיעבד נשאלת השאלה באיזו מידה השיגה הפעולה את כל מטרותיה.

כשבוע לאחר ביצוע פעולת „מגרסה“ אמר ראש אמ"נ, האלוף אהרון יריב, כי לפעולה היו מספר הישגים: הרחברון תוגבר בגדוד ירדני, שתפקידו היה בין היתר למנוע פעולת מחבלים; כוחות הביטחון של ירדן הגבירו את לחימתם במחבלים; כלי התקשורת במצרים – וליתר דיוק חסנין היכל, שופרו של נאצר, הודיעו שברית ההגנה ההדדית של מצרים עם סוריה, אינה מחייבת אותה להתערב אוטומטית שעה שזו תותקף; העולם הערבי והמעצמות למדו לדעת בדרך „חוקה“ ולא רק „צודקה“, שמעשי המחבלים, ויהיה זה רק מוקש בודד, עלולים להביא למצב חמור במזרח-התיכון. עם זאת עוררה התקפת ישראל תגובות חריפות, בקרב ערביי הגדה המערבית, בעולם הערבי ובקרב המעצמות והאו"ם.

ביהודה ובשומרון יזמו, "הניצים" שבאוכלוסיה מספר רב של הפגנות והתפרעויות, בתביעה לחמש את הכפרים שליד הגבול, מחד גיסא, ולבצע פעולת גמול נרחבת נגד ישראל, מאידך גיסא. באותה עת האשימו מנהיגי אש"פ דוברים סוריים את המלך חוסיין בבגידה וקראו לחסל את משטר המלוכה. יחד עם זאת, החליטה מועצת-ההגנה של מדינות ערב, שעיראק וסעודיה ישלחו כוחות-משלוח לירדן, כדי לסייע לה לעמוד נגד ישראל. אולם חוסיין, שחשש שחילות המשלוח יתערבו בענייניה הפנימיים של ירדן וישמשו אמתלה לישראל לפעול נגדה, סירב להענות להחלטת מועצת-ההגנה. הוא התנה את הסכמתו באחד מהתנאים הבאים: איום ישראלי ממשי על ירדן או סילוק חיילי כוח החירום של האו"ם על-ידי מצרים והחלפתם בכוחות מצריים שיפנו מתימן. עם זאת תבע חוסיין דיון במועצת הביטחון, על פעולתה של ישראל בדרום הר-חברון. הדיון אמנם התקיים ובסופו גינתה מועצת הביטחון את ישראל, ואיימה לנקוט נגדה צעדים אם תישנה פעולת גמול צבאית. תמיכתן של ארה"ב ושל מדינות מערביות אחרות בהחלטה זו, בה לא נזכר כלל המניע לפעולת ישראל, פעולת המחבלים, באה, בראש ובראשונה, כדי לחזק את מעמדו המעורער של המלך חוסיין. לאותה מטרה שיגרה ארה"ב לירדן, ברכבת אווירית, נשק וציוד ניכרים – ובמקביל נע הצי השישי למזרח הים-התיכון. ארה"ב לא הסתפקה בכך. היא אף ניהלה מגעים עם האו"ם על אפשרות הצבת כוח חירום של האו"ם בגבולות ישראל-ירדן ואף בגבול בין ישראל לסוריה. רעיון זה לא התממש וארה"ב הציעה לישראל סיוע בשיפור המערכת נגד ההסתננות בגבולה – ללמדך שארה"ב, לא זנחה את ישראל למרות שביקרה את פעולת "מגרסה".

הביקורת שהושמעה כלפי ישראל מפי אויביה ומפי ידידותיה כאחת, והתוצאות הבלתי-צפויות של מבצע "מגרסה", הביאו להשמעת דברי ביקורת גם בישראל. נשמעו טיעונים – ולא רק בכלי התקשורת – על כך, שמבצע "מגרסה" הופנה נגד כתובת בלתי נכונה – נגד ירדן במקום שיפונה נגד סוריה מארגנת המחבלים ומפעילתם, וכי הפשיטה הגדולה היתה מוגזמת ביחס למעשה המיקוש. מול טיעונים והאשמות אלה ניתן לומר את הדברים הבאים: כתוצאה מהואטו הסובייטי על הצעת ההחלטה בגנותה של סוריה במועצת-הביטחון, בעקבות תלונת ישראל, נוצר מצב חדש. במצב זה וכל זמן שמועצת הביטחון לא גילתה יכולת לעצור בעד התוקפן, לא נותר לה לישראל אלא לקיים בידה את זכותה להתגונן. מדובר בהתגוננות שאיננה, "עקיפה" אלא, "ישירה", כלומר, אם הופעלו מחבלים מירדן, על התגובה להיות מופנית אליה. נכון הדבר, שבגלל התערבותו הבלתי צפויה והבלתי הגיונית של צבא-ירדן, גלשה פעולת הגמול והאזהרה, ב-13 בנובמבר 1966, מעבר לגבולות שנקבעו לה. אבל בעניין זה לא היתה לישראל שליטה, כשם שלא היתה לה שליטה על ההפגנות וההתפרעויות ביהודה ושומרון. עם זאת נתנה פעולת "מגרסה", על תוצאותיה הצפויות והבלתי צפויות, הזדמנות לחוסיין לפגוע לא רק במחבלים אלא גם באויביו מבית, ולשאר מנהיגי ערב אפשרה הפעולה לבחון מחדש את חופש התמרון שלהם ושל המחבלים כלפי ישראל.

בפרספקטיבה היסטורית ראוי גם לדון בהשלכות של מבצע "מגרסה" על מלחמת "ששת הימים". מבצע זה לא הפסיק את פעולת המחבלים ואת התגרויותיה של סוריה בישראל, וניתן

לומר שמלחמת "ששת הימים" היתה תוצאה של הידרדרות, שנבעה מחד גיסא ממעשי ההתגרות של המחבלים ושל סוריה שהיטתה את מקורות הירדן, ומאידך גיסא מפעולות הגמול הבלתי נמנעות של ישראל. אך במיוחד היתה מלחמה זו תוצאה של הערכות מוטעות של נשיא מצרים נאצר שבאו, בין היתר, בשל מידע כוזב שנמסר לו על-ידי הרוסים.* הסתלקותו של נשיא מצרים מהכלל האומר כי, "אם אינך מוכן למלחמה גדולה, אל תפתח בקטנה", וכריתת חוזה הגנה הדדי עם סוריה, ב-4 בנובמבר 1966. תשעה ימים לאחר-מכן, בעקבות מבצע "מגרסה", עמד נאצר במבחן קשה. הרדיו והעיתונות הירדניים הוקיעו את הבטחותיו לבוא לעזרת מדינה ערבית כאשר היא, אם תותקף על-ידי ישראל, כ"דיבורים בלבד". יתר על כן, צבאו של נאצר הואשם ע"י ירדן שהוא מסתתר מאחורי הסינר של כוח החירום של האו"ם, הניצב בגבול ישראל ומבטיח את השיט במפרץ אילת.**

בשל צמצום פעולת המחבלים מגבולות ירדן, וגם בעקבות הביקורת מבית ומחוץ על פעולת "מגרסה" כווננו פעולות הגמול והאזהרה של צה"ל, במחצית הראשונה של שנת 1967, כנגד סוריה, אשר הוסיפה להתגרות בישראל כולל באמצעות הפגזות ארטילריה על ישובים. התגובה החריפה ביותר בוצעה על-ידי צה"ל, ב-7 באפריל 1967, באמצעות מטוסי חיל-האוויר. בקרב שהתפתח בינם לבין מטוסי מיג סוריים הופלו לפחות שישה מהמטוסים הסוריים, חלקם מעל שמי דמשק. הפעם עמד נאצר שוב בפני בעיה שנצבה בפניו בעקבות מבצע "מגרסה" כיצד ימלא את התחייבותו לבוא לעזרתה של סוריה. הרוסים האיצו בו לנקוט פעולה צבאית ומסרו לידיו מידע מטעה על כוונות צה"ל. נאצר האמין למידע זה, והחליט ב-14 במאי 1967 על שיגור צבאו לסיני, ובכך הביא למלחמת "ששת הימים".

לאחר שנאצר החליט גם לסלק את כוח החירום של האו"ם ולסגור את המצרים לשיט ישראלי, הופיע אצלו במפתיע, ב-30 במאי, חוסיין מלך ירדן. הוא חתם בקהיר על הסכם הגנה משותף, דומה לזה שהיה קיים בין מצרים לבין סוריה. יש אומרים שחוסיין נגרר לטעות זו, בשל המשקע שהותיר בו מבצע "מגרסה". הוא חשש מההפגנות שעלולות להתחדש, אם לא ירתם לעגלת המלחמה הערבית, וכן חשש מכיבוש הגדה המערבית, שעלול להתרחש אם לא יקבל גיבוי מצרי בדמות חוזה הגנה הדדי.

כך, איפוא, שיחקה ההיסטוריה פעם נוספת: מבלי שמתכנני מבצע "מגרסה" התכוונו לכך הפך המבצע לשלב בהתדרדרות שהובילה למלחמת "ששת הימים" שישראל לא רצתה בה. חוסיין שיגר את צבאו למלחמה, על אף פניה ישראלית של הרגע האחרון אליו, ואיבד את יהודה ושומרון. אל"מ מרדכי גור שחרר את הר-הבית עם חטיבת צנחני מילואים שלמדו את לקחי "מגרסה". ואילו המח"טים איתן וגונן פעלו שוב כצוות, תחת פיקודו של האלוף טל, במסגרת אוגדת הפלדה שהבקיעה את הציר הצפוני בסיני ושעטה לעבר תעלת סואץ.

* המדובר ב"תכנית ישראלית" לפתוח במלחמה נגד סוריה, כדי להפיל את משטרה.
** יצוין כי המחבלים לא פעלו מגבול מצרים או מרצועת עזה, ונאצר הסתפק במתן גיבוי מילולי למנהיגי אש"פ שוקייירי.